

Յունիսի 9ին ըստ Ատրիանոսի, որպէս Պապը ի ժողով գումարեց Հռոմի մէջ գտնուող բոլոր կարտինալները և եպիսկոպոսները, որոց երկար ատենախօսութիւն մի ըրաւ։ Այս ատենախօսութեան մէջ Հռոմի քահանայապետը իւր մեծ ցաւը յայտնեց ի վերայ մարդութեանցը, զորս յեղափոխական ոգին կը տարածէ ընդդէմ իշխանութեան հռոմէական եկեղեցւոյն, և ընդդէմ աստուածային և մարդկային օրինաց։ Արդիւ Սրբազնութիւնը իւր սրտին կակիծը յայտնեց նաև ի տալիս եկեղեցւոյն կըրճած հարստահարութեանը համար և ի վերայ պատերազմին որ հրատարակուած է ընդդէմ աշխարհական իշխանութեան քահանայապետական գահին։ Պիոս Խնեքորդ վերջապէս յորդորեց եպիսկոպոսները որ կրկնապատկեն իրենց բարեխաղաղ ծանօթ դէմ դնելու և արգիլելու համար զճաւաղումը այս մարդութեանց։

Օգոստոսի 10ին ըստ Ատրիանոսի, Ստեփանոսի կաթողիկոսը ուղերձը, զոր եպիսկոպոսները կը մատուցանեն Պապին։ Այս ուղերձով անոնք կը ցաւին ի վերայ հորստահարութեանը զոր ի տալիս կընեն, կըսեն, Հռոմի եկեղեցւոյն վերայ, իրենց կատարեալ հաճութիւնը կուտան Պապին բոլոր ըրածներուն ի պաշտպանութիւն իրաւանց սրբոյ գահին Հռոմի, և աշխարհական իշխանութիւնը հարկաւոր կը համարին պապութեան անկախութեանը համար։

Պէլճիքայի Պրիւսէլ մայրաքաղաքին մէջ տըպուած է 150 լիւսն անուէն օրագիրը հետեւեալ յօդուածը կը հրատարակէ։

«Սուրբ Տեղեաց խնդիրը, որ արդէն բոլոր աշխարհի ծանօթ է, տակաւին չէ լինցած։ Պապականութիւնը կը պնդէ թէ (սուրբ Յարութեան տաճարին) զմեքին նորոգութեանը համար չեն ուղեր մահմադական դրամ ընդունել և ծախք ընել։ Կը հաստատեն թէ օսմանեան կառավարութիւնը այս առարկային վերաբերեալ թէ, օգտաւար Սուլթանը բազմութիւն քրիստոնէայ հպատակներ ունենալով, անոնցմէ ընդունած սուրբին պայման քրիստոնէայ դրամին կը վճարէ։ Բարձրագոյն Դուռը հաստատուն կերպիւ կը պահանջէ ուրեմն մասնակցի ըլլալ այս շինութեանը, և տարակարգ չկայ թէ իւր պահանջումը ի գործ պիտի դրուի։ Այլ երկուստեք, կամ օսմանեան կառավարութիւնը, Պապական և Ռուսիան միասնեղ պիտի նորոգեն զգմբէթը, կամ միւս հռոմէացիական տէրութիւնները պիտի պահանջեն մասնակցի ըլլալ Պապականաց և Ռուսաց ընկեր նորոգութեանը։

Եւ ըստ մ'ալ չհամարեցաւ նէ՝ զէթ այն գովութիւնները կարող են զինքն համոզելու որ Սեդուին դատաստանը՝ անհրաժեշտ է եւ ոչ հակադէմ։ Եւ անհրաժեշտ դատաստանը անհրաժեշտ է իւր իրաւունքով։ Սեդուին կ'ընդունէ իւր անհրաժեշտ դատաստանին պաշտպանը։ Ուրիշ սիրտն քննելու պաշտօնը վրանիս չեմք անուր։ . . .

Սարմանալին այն է որ երբ չորս կողմէն բանի բուն ազգայինք իրենց ուրախակցութեանց հետ հեղինակին կերպով մը կը մեղադրեն որ ինչո՞ւ անէ ի պաշտօնէն չէ բանեցուցած իւր կատակեր գովեանը մէջ, ահա Սեդուին՝ զանոնք ամենքը պապանծեցուցանելով՝ կ'ըստապարտէ ոչ թէ միայն եւ այն քիչ ազատութիւնը զոր հեղինակը բանեցուցեր է, հապա նաեւ գրիչը ձեռքն անելուն յանդգնութիւնը։ Փառք ազատականութեան ընդդէմ Սեդուին . . .

Սեդուին չեմք գիտեր թէ ո՞վ սահման է կտրեր և մատենագրութիւնը աշխարհականին ու եկեղեցականին մէջ բաժին բաժին է ըրեր։ Ս'ի արդեօք Սեդուին որ ինքզինքն չ'այոց ազգին իրաւարարն ու օրէնսդիրն է համարած՝ կուզէ մատենագրութեան մէջ ևս օրէնքներ բղղալ . . . Ինչեւ և ահա ի քիչին։ Սեդուին՝ կամ այն է որ վարդապետական աստիճանին վրայ շատ բարձր համարմունք ունի, և կամ կատակերգութեան վրայ շատ նուաստ համարմունք, առաջինը՝ գիտեմք որ չէ։ Սեդուին վարդապետաց վրայ մինչեւ ցայժմ գրածները բաւական են աւելի ապացոյց են առ այդ, իսկ եթէ կատակերգութիւնը նուաստ ու արհամարհ բան մը կ'համարի՝ վախճման թէ կատակերգութիւնը ինչպե՞ս պիտի հետ շփու

նէ կարելի չէ որ Պապական և Ռուսական մասնակցութեան միւս տէրութեանց, շինեն դիմադրութիւն։

«Այսու ամենայնիւ, երկու ճարտարապետը, մէկը գաղղիացի և միւսը Ռուս, արդէն խորհարդեցին և քննեցին զտաճարը։ Կըսուի թէ երկուքն ալ միեւնոյն մտք տեղեկագիր պիտի տան, յառաջ ընելով թէ ոչ միայն զմեքին նորոգութեան պէտք ունի, այլև հարկ է նորէն շինել զպատեհը՝ որոյ վերայ հաստատուած է զմեքին։ Եթէ այս տեղեկագիրը ի գործ դրուելու ըլլայ՝ նորոգութիւնները պիտի աւելնան և խնդիրը բնականապէս պիտի ընդարձակուի»։

Սեդուին զորոյն վրայօք Փարիզի Բալիէ լըպիլը հետեւեալ կը հրատարակէ։

«Պապական և Ռուսական Բարձրագոյն Դռնէն խնդրած ըլլալով որ թոյլ տայ իրենց՝ սուրբ Պետրոսի եկեղեցւոյն զմեքին շինելու, յիշեալ երկու քրիստոնէայ տէրութիւնները մէյմէկ ճարտարապետ յուզարկեցին Երուսաղէմ, քննելու համար սուրբ Յարութեան տաճարին ընդհանուր վիճակը»։

Տեղական կառավարութիւնը հետեւեալ յայտարարութիւնը յուզարկեց մեզ ի հրատարակութիւն։

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Իմաց կը տրուի հասարակութեանը թէ անշուրժ ստացուածոյ և շինուելու տեղուանց ծախու տունիւ և վաճառման պայմանագրութիւնները, որ մասնաւոր ստորագրութեամբ կամ որ և է ստոր իշխանութեան այս ինքն քանչէրարայի մը առջև կը ըլլան, անվաւեր և չեղած պիտի համարուին։

Վասնորոյ, որ և է պահանջում մի, որ կրնայ ծագիլ այս տեսակ անվաւեր պայմանագրութիւններէ, պիտի մերժուի օսմանեան իշխանութիւններէն, և անոնք որ այս աղբարարութեան հակառակ պիտի վարուին, իրենց ընթացքին վնասները ինչ և ըլլան, իրենք պիտի կրնան։

Ներկայ աղբարարութիւնը ըստ ամենայն մասին կը վերաբերի նաև անշուրժ ստացուածոյ վարձու պայմանագրութեանց։

ԱՐԳԵՆՏԻՆ

Մոսկուա հրատարակուած Հիսթորիալ աշուէն հանդիսին՝ ըստ խնդրոյ Հայոց կրօնական իշխանութեան, խափանուիլը ըստ ժամանակին ծանուցիլ մեր ընթերցողաց։

Իսթաթուլ, Բըշլընայ ներկայ տարւոյ Մայիսի 5 թուան մէջ, Մոսկուայէն Դոյրի 14ին գրուած հետեւեալ լուրը հրատարակեցինք։

«Ինչօքն սրբոյ Լիւծիանի համաձայնեցաւ

թիւրքու և կատակերգութեան բուն խորհրդոյն ստուգ տեղեկութիւն չունենալուն նշան է, «Կատակերգութիւնը զօրաւոր քարոզի է, կըսէ Լիւզար, «ժողովուրդեան բարուց ուղղութեանը, ուստի և իւր պաշտօնը բարձր է, և բարձր մտաց և հանճարոյ պէտք է յանձնել այն փափուկ պաշտօնը»։

Երբ՝ եթէ կատակերգութիւնը բարձր և օգտակար բան է ժողովուրդեան մը բարքը շտկելու, ո՞վ ըսեր է թէ աշխարհական մը միայն կրնայ այդ օգտակար բանն ընծայել ժողովուրդեան։ Ոչ ապաքէն բուն իսկ եկեղեցականին պաշտօնն է (թէ որ կրնամք այսպէս ըսել) ժողովուրդեան օգտին ամէն կերպով անձնանուէր լինել, գրով և բանիւ։ Եթէ կատակերգութեան վախճանը բարոյական անխորժիլ ընելու մոլութեան դառնեցմունքները նշանակել է, ըսել է թէ եկեղեցական մը որ յայդ կ'ապարապի իւր պաշտամանը ամենեւին արատ չբերէ։ Իսկ եթէ զրուածքի մը մէջ ֆանտաստիկ բան կայ, միթէ աշխարհականին պիտի ներուի, և եկեղեցականին ոչ։ Ուսկից է այդ գերադրոյն իրաւունքը, ըսէ մեզ մեղուին։

Ի՞նչ մեզ Սեդուին թէ իւր «... Բախտի» առաջնորդը ի նշ ֆանտաստիկ բան է տեսնել այդ կատակերգութեան մէջ, կամ Պալին Խիւն հաստուածին պէս անվայել՝ գրողին և ընթերցողին։ Չայդ պէտք էր նախ ցուցադրել, և ապա եթէ ուզէր իւր ամենաբարձր լիւծիան թող բղղար ու տղար։

Հեղինակը ազատ երկիր մեծցած՝ կը կարծէր թէ հանճարը ազատ է, և ուղիղ բարոյականի և ճշակի օրէնքներէն զատ՝ ուրիշ օրէնք չ'անշարժ։ Բայց այժմ հակադէմ որ կ'ալ եղեր ուրիշ օրէնք մը, այսինքն Սեդուին բացարձակ կամբք . . . պէտք

թոյլ տալ շարունակել զտպագրութիւնն Հիսթորիալ օրագրին, այնու պայմանաւ զի մի տպիցին ի նմին հոգեւոր յօդուածք, որք մեր բարեբանն առ հաւատն կամ առ ծէսս Հայաստանեայց սուրբ Լիւծիանց»։

Այս թոյլտուութեան համեմատ՝ Հիսթորիալ փայլը սկսաւ նորէն հրատարակուիլ Մոսկուայի մէջ, և անոր առաջին տետրակին վրայօք գաւտաբնական յօդուած մի ընկալաւ Տիմիսին։ զոր՝ ըստ խնդրոյ մեր յարգոյ բարեկամին, կը հրատարակէ մը առանց ուղեւոր մեր վրայ առնել զպատասխանատուութիւնը նոյն յօդուածոյն։ Վաղի շատ հեռի գտնուելով Ռուսաստանէն և Հիսթորիալ յիշեալ առաջին տետրակը ձեռք բերիս հասած չըլլալով, նմանապէս բաւական տեղ կու թիւնեն չունենալով նոյն կողմանց անցքերուն վրայօք, չեմք կրնար մեր խորհրդածութիւնները յայտնել ի մասին այս յօդուածոյն, այլ միայն մեր ողջ միտ ընթերցողաց առաջարկութիւնը կը հրաւիրէ մը անոր վերայ։ Ահա աւսիկ այս յօդուածը։

Յարգոյ խմբագիր Արշալուստ։

Տիմիս, 15 Յունիսի 1862 ամի։

Հիսթորիալ տաւջին տետրակը այս ամի կարգայի մերթ գրաւորացայ և մերթ արտմեցայ։ Զուարճացայ տեսանելով թէ մեր ազգի մէջ ևս կան այնպիսի մարդիկ որք զհռոմէն իւրեանց վերջին կողակէլ ազգի օգտի համար, արտմեցայ տեսանելով թէ նորա պատուելի հրատարակչն յիւր սովորութեանց և ի կրկն դու չէ՝ բաժանուած, և ինչպէս երևում է բաժանուելու ևս կամ չունի։ Ինչ տեսակ մեծախօսութիւնք, ինչ տեսակ քաղաքածութիւնք և սխալագործութիւնք չկան այդ տետրակի յառաջաբանի մէջ, որ ընդ վերնագրով «Ազգի յարեկաններ»։ Այդ յառաջաբանի մէջ Հիսթորիալ տաւջին, որ՝ որպէս թէ է Աստուածեղէն ճշմարտութիւն, համեմատուած է այն ճշմարտութեան հետ, որ քարոզուած էր 1852 տարի յառաջ Հրէից ազգին, և ինչպէս այն ժամանակ չէ պաշտպանուած և ընդունուած Հրէից բաղմութիւնից, դպրոցներից, վարդապետներից և քահանայապետներից, նոյնպէս և այժմ պարոն Կաղարեանի (1) քարոզած ճշմարտութիւնը չէ ընդունուած բոլոր Հայոց ազգից։ Բանդի ասում է նա. «2000 տարի յառաջ (այս թիւս ճիշտ չէ), երբ Քրիստոս յայտնուեցաւ Հրէից խոտապարանոց և քարափորտ ազգի մէջ, նորա բարեկամը և հետեղոր չեղան ոչ մեծատուն փարիսէյցիք և ոչ մեծափառ տիմար քահանայապետք, այլ

(1) Հիսթորիալ տաւջին անուն հանդիսին գլխավոր խմբագրին անունն է։

Եւ եղեր Սեդուին հրաման ինքրէ եկեղեցական մը թէ իրեն օր բանը կ'ապարապի գրել և ուրիշ . . .

Սեդուին իւր այդ օրինակ դատաստաններով ոչ ապաքէն կը բռնաբարէ այն սուրբ Ազատութիւնը՝ որ ինքզինքն անխորժիլ է համարեր։ Երեւի թէ պաշտպանութեան զենքը երբեք և ի ֆանտաստիկութեան գործածելու արտօնութիւն ունի . . . ազատ է և յայն։

Բայց եթէ Սեդուին կ'համարի որ հայկական սըրբազան վեղարը՝ միտք ու հանճար չկրնար քողարկել, ու Բիւրքի ֆէտին մէջն է միայն որ բարձր միտք և հանճար կ'ընցունի, թող յիշէ այդ պատուելի Սեդուին որ հայ մատենագրութեան ամէն մէկ դատակարարութեանը առջև՝ հայ վեղար մը կ'տեսնէ փառք և պատուով պատկերաւ։

Վերջունիմք Սեդուին հետ թէ շատ հարկաւոր բաներ կան գրելու ազգին օգտակար։ Բայց ոչ ապաքէն չափազանց պահանջմունք է Սեդուին կողմանէ՝ որ աննշան հեղինակ մը կարենայ Սեդուին բարձր ոճով և Պառնասեան աշխուժից գերազանց թուիլով ու գրիչով գրել և երգել Մանկապարտէսի մէջ։ Ինչպէս Լիւծիան, Պալին Խիւն (1) . . . և այլն, և այլն, և այսպիսի ամենօգտակար ու ամենաբանեղի գրուածներ ու քերթուածներ ընծայել ազգին, և ոչ թէ այն անհամ մանր մունր գրուածները՝ որովք կը զբաղի կատակերգութեան հեղինակը։

Ս'ի թէ յանցանք է հեղինակին որ Սեդուին մը խելք չունի։

(1) Հեղինակը կը ցաւի որ չկրնար հոս Մեղուին անուն ազգագրութեան ճանաչարիկ հատուածոց ցանկը շինել, գոյնի լինելով Մեղուին հնգամեայ հասարակական

